

Školní program proti šikanování

ZŠ Praha 4, Květnového vítězství 1554

Definice šikany:

Právní řád České republiky definici neuvádí. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy vymezilo šikanu takto:

„Šikanování je jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit jedinci, ohrožit nebo zastrašovat jiného žáka, případně skupinu žáků. Je to cílené a obvykle opakované užití násilí jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině žáků, kteří se neumí nebo z nejrůznějších důvodů nemohou bránit. Zahrnuje jak fyzické útoky v podobě bití, vydírání, loupeží, poškozování věcí druhé osobě, tak i útoky slovní v podobě nadávek, pomluv, vyhrožování či ponižování. Může mít i formu sexuálního obtěžování až zneužívání. Šikana se projevuje i v nepřímé podobě jako nápadné přehlížení a ignorování žáka či žáků třídní nebo jinou skupinou spolužáků.“

Definici šikany uvádí ve své knize Bolest šikanování (Praha, Portál 2005, 2001) také Michal Kolář:

„Šikanování je mimořádně nebezpečná forma násilí, která ohrožuje základní výchovné a vzdělávací cíle školy. Šikana v zárodečné fázi se vyskytuje v téměř každé škole, a proto je nutné věnovat tomuto jevu zvláštní pozornost. Při šikaně jde vždy o projev patologických mezilidských vztahů.“

Základní formy:

- **fyzická šikana** – bití, vydírání, loupeže, poškozování věcí, sexuální násilí
- **psychická šikana** – nadávky, pomlvy, vyhrožování, zesměšňování
- **verbální šikana, přímá a nepřímá** – psychická šikana (součástí kyberšikana)
- **smíšená šikana**, kombinace verbální a fyzické šikany

Co není šikana?

Jednorázová rvačka, nevhodný vtip nebo konflikt.

Vyčlenění dítěte z kolektivu, pokud není motivováno snahou ublížit či pobavit se na jeho úkor.

Specifickým druhem šikany je **kyberšikana**, k útokům využívá prostředky elektronické (např. mobilní telefon, e-mail, internet, ..). Stejně jako šikana klasická má za úkol někomu ublížit. Nejčastěji se projevuje posláním urážlivých a zastrašujících e-mailů nebo sms zpráv, vytvářením internetových stránek (blogů), které nějakým způsobem ubližují ostatním, nebo nahráváním a publikováním ponižujících videí a nahrávek.

Dokumenty k prevenci šikanování

- Metodický pokyn MŠMT k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení, Č. j. MŠMT – 22294/2013 – 1
- Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních, č. j. 21291/2010-28

Odpovědnost školy a pedagogických pracovníků

Škola či školské zařízení má jednoznačnou odpovědnost za žáky. V souladu s ustanovením § 29 zákona č. 565/2004 Sb.(školský zákon), jsou školy a školská zařízení povinny zajišťovat bezpečnost a ochranu zdraví žáků v průběhu všech vzdělávacích a souvisejících aktivit. Z tohoto důvodu musí pedagogický pracovník šikanování mezi žáky předcházet, jeho projevy neprodleně řešit a každé jeho oběti poskytnout okamžitou pomoc.

Z hlediska trestního zákona může šikanování žáků naplňovat skutkovou podstatu trestných činů či provinění vydírání (§ 235), omezování osobní svobody (§ 213), útisku (§ 237), ublížení na zdraví (§ 221-224), loupeže (§ 234), násilí proti skupině obyvatelů a proti jednotlivci (zvláště § 197a), poškozování cizí věci (§ 257), znásilnění (§ 241), kuplířství (§ 204) apod.

Pedagogický pracovník, kterému bude znám případ šikanování a nepřijme v tomto ohledu žádné opatření, se vystavuje riziku trestního postihu pro neoznámení, případně překažení trestného činu (§ 168, 167 trestního zákona), nadržování (§ 166 tr. zákona) či schvalování trestného činu (§ 165 tr. zákona), v krajním případě i podněcování (§ 164 tr. zákona). Skutkovou podstatu účastenství na trestném činu (§ 10 tr. zákona) může jednání pedagogického pracovníka naplňovat v případě, že o chování žáků věděl a nezabránil spáchání trestného činu např. tím, že ponechal šikanovaného samotného mezi šikanujícími.

Ředitelé škol a školských zařízení odpovídají za systémové aktivity školy v oblasti prevence šikanování a násilí.

- **zajistí vzdělávání pedagogických i nepedagogických pracovníků** v akreditovaných kurzech k problematice šikanování
- **zajistí** v souladu s pracovním řádem **dohled nad žáky** – především v prostorách, kde by k šikanování mohlo docházet
- **zajistí seznámení žáků a pedagogických pracovníků s negativními důsledky šikanování**, a to jak pro jeho oběti a pachatele, tak i pro celý třídní (školní) kolektiv – za zvlášť nebezpečnou je třeba považovat tendenci podceňovat počáteční projevy šikanování
- **zajistí doplňování školní knihovny** o literaturu z oblasti problematiky násilného chování a šikanování

Podstata programu proti šikanování

- vymezuje postoj školy vůči problému šikany

- přispívá v vytváření bezpečného prostoru, respektujícího a vstřícného prostředí ve škole
- zaměřuje se na prevenci šikany a nabízí postupy při řešení možné šikany
- je určen pedagogickým, nepedagogickým pracovníkům školy, žákům a jejich rodičům

Jak rozpoznat šikanu (podle PhDr. Lenky Skácelové)

Varovné signály šikany - nepřímé

(jednotlivě mohou mít i jiné příčiny, ale je vhodné zvýšit pozornost)

- Dítě je stranou od ostatních (např. o přestávkách), zdá se, že nemá kamarády.
- Přestávky tráví v bezpečné blízkosti učitelů.
- Dítě je zaražené, posmutnělé až depresivní, nemluví (stává se uzavřeným).
- Dítě působí smutně, nešťastně, stísněně, má blízko k pláči.
- Dítě má poruchy spánku, zdají se mu hrůzostrašné sny.
- Dojde k výraznému zhoršení prospěchu, je nesoustředěné, bez zájmu.
- Začne vyhledávat důvody pro absenci ve škole - časté omluvenky z důvodu nevolnosti, pobolívání hlavy, břicha apod.
- Do školy nebo ze školy chodí oklikami.
- Má často potrhané oblečení, poškozené školní pomůcky nebo pomůcky chybí.
- Často mu nevychází kapesné, ztrácí ho, chybí mu peníze.
- Dítě o přestávkách nesvačí, i když dostává z domu svačiny a obědy má zajištěné.
- Má často různá zranění - odřeniny, modřiny, lehký otřes mozku, naraženou kost nebo zlomeninu, popáleniny na ruce apod. – a nedokáže to uspokojivě vysvětlit.
- Při týmových sportech bývá volen mezi posledními.
- Má-li mluvit před třídou je nejistý a ustrašený.
- Vyhrožuje sebevraždou, nebo se o ni dokonce pokusí.

Varovné signály šikany – přímé

(neprodleně začít řešit)

- soustavné posměšné poznámky
- nadávky
- hrubé žerty
- hanlivá přezdívka – rozhodující podmínkou je, do jaké míry je žák tímto zranitelný, těžko to snáší a trpí tím
- kritika žáka
- výtky na jeho adresu, zejména pronášené nepřátelským až nenávisným nebo pohrdavým tónem

- jednostranné vyžadování věcných či peněžních darů pod pohrůžkou násilí nebo hrozbou odpírání kamarádství
- nátlak na žáka k vykonávání nemorálních až trestných činů či k spoluúčasti na nich.
- příkazy, které žák dostává od jiných spolužáků, zejména pronášené panovačným tónem, a skutečnost, že se jim podřizuje – např. jeden žák vystupuje vůči druhému v roli „sluhy“/“otroka“ (nosí mu věci, tašku, svačinu, maže za něj tabuli apod.)
- opakované rvačky se zřejmým nepoměrem sil nebo marnou snahou jednoho ze situace uniknout – honění, strkání, šťouchání, rány, kopání, které třeba nejsou zvlášť silné, ale je nápadné, že je oběť neoplácí.

Doporučení pro rodiče

1) čeho si u svých dětí všímat

- Za dítětem nepřicházejí domů spolužáci nebo jiní kamarádi.
- Dítě nemá kamaráda, s nímž by trávil volný čas, s nímž by se telefonovalo apod.
- Dítě není zváno na návštěvu k jiným dětem.
- Nechuť jít ráno do školy (zvláště když dříve mělo dítě školu rádo). Dítě odkládá odchod z domova, případně je na něm možno při bedlivější pozornosti pozorovat strach. Ztráta chuti k jídlu.
- Dítě nechodí do školy a ze školy nejkratší cestou, případně střídá různé cesty, prosí o dovoz či odvoz autem.
- Dítě chodí domů ze školy hladové (agresori mu berou svačinu nebo peníze na svačinu).
- Usíná s pláčem, má neklidný spánek, křičí ze snu, např. "Nechte mě!"
- Dítě ztrácí zájem o učení a schopnost soustředit se na ně.
- Dítě bývá doma smutné či apatické nebo se objeví výkyvy nálad, zmínky o možné sebevraždě.
- Odmítá svěřit se s tím, co je trápí.
- Dítě žádá o peníze, přičemž udává nevěrohodné důvody (například opakovaně říká, že je ztratilo), případně doma krade peníze.
- Dítě nápadně často hlásí ztrátu osobních věcí.
- Dítě je neobvykle, nečekaně agresivní k sourozencům nebo jiným dětem, možná projevuje i zlobu vůči rodičům.
- Dítě si stěžuje na neurčité bolesti břicha nebo hlavy, možná ráno zvrací, snaží se zůstat doma. Svě zdravotní obtíže může přehánět, případně i simulovat (manipulace s teploměrem apod.)
- Dítě se vyhýbá docházce do školy.
- Dítě se zdržuje doma víc, než mělo ve zvyku.

2) co dělat v případě podezření na šikanu

- pokud se dítě svěří, podpořit ho a slíbit mu pomoc
- zjistit co nejvíce informací

- informovat školu o podezření na šikanování (vedení školy, TU, ŠMP, VP, školní psycholog)
- navštívit školu a při řešení problému s ní spolupracovat
- Krizová telefonní linka proti šikaně pro učitele, žáky a jejich rodiče: 286 881 059, 774 089 181 (8.00 – 18. 00)
- Linka bezpečí Praha: 800 155 555 (nonstop)
- Sdružení linka bezpečí: 116 111 (nonstop)

Stádia šikanování (podle PhDr. Michala Koláře)

Pro správný přístup při vyšetřování šikany a jejím řešení je třeba zjistit, v jakém stádiu se šikany se skupina (třída) nachází. **Zatímco první dvě stádia může řešit škola sama, v pokročilejších stádiích je nutné obrátit se na odborníky.**

1. stádium: zrod ostrakismu

Jde o mírné, převážně psychické formy násilí, kdy se okrajový člen skupiny necítí dobře. Je neoblíben a není uznáván. Ostatní ho více či méně odmítají, nebaví se s ním, pomlouvají ho, spřádají proti němu intriky, dělají na jeho účet „drobné“ legrácky apod. Tato situace je již zárodečnou podobou šikanování a obsahuje riziko dalšího negativního vývoje.

2. stádium: fyzická agrese a přitvrzování manipulace

V zátěžových situacích, kdy ve skupině stoupá napětí, začnou ostrakizovaní žáci sloužit jako hromosvod. Spolužáci si na nich odreagovávají nepříjemné pocity - například z očekávané těžké písemné práce, z konfliktu s učitelem nebo prostě jen z toho, že chození do školy je obtěžuje. Manipulace se přitvrzuje a objevuje se zprvu ponejvíce subtilní fyzická agrese.

3. stádium (klíčový moment): vytvoření jádra

Vytváří se skupina agresorů, úderné jádro“. Tito šířitelé „viru“ začnou spolupracovat a systematicky, nikoliv již pouze náhodně, šikanovat nejvhodnější oběti. V počátku se stávají jejich oběťmi ti, kteří jsou už osvědčeným objektem ostrakizování. Jde o žáky, kteří jsou v hierarchii nejnižší, tedy ti „slabí“.

4. stádium: většina přijímá normy

Normy agresorů jsou přijaty většinou a stanou se nepsaným zákonem. V této době získává neformální tlak ke konformitě novou dynamiku a málokdo se mu dokáže postavit. U členů „virem“ přemožené skupiny dochází k vytvoření jakési alternativní identity, která je zcela poplatná vůdcům. I mírní a ukáznění žáci se začnou chovat krutě – aktivně se účastní týrání spolužáka a prožívají při tom uspokojení.

5. stádium: totalita neboli dokonalá šikana

Násilí jako normu přijímají všichni členové třídy. Šikanování se stává skupinovým programem. Obrazně řečeno nastává éra „vykořisťování“. Žáci jsou rozděleni na dvě sorty lidí, které jsem pro přehlednost označil jako „otrokáře“ a „otroky“. Jedni mají všechna práva, ti druzí nemají práva žádná.

Kdy je nutné začít šikanu vyšetřovat

- rodiče oznámí podezření na šikanování
- oběť nebo její kamarád nahlásí případ učiteli
- učitel či jiný pracovník je svědkem fyzického útoku, oběť má viditelná zranění
- šikana vyjde najevo z depistážních dotazníků
- žák vykazuje nepřímé signály

vždy je nutné posoudit přítomnost znaků šikany: samoučelnost, agrese, nepoměr sil

Kdo řeší šikanu a s kým spolupracuje

Školní metodik prevence v součinnosti se školním poradenským týmem (vedení školy, VP, školní psycholog, speciální pedagog) + třídní učitel

Postup pedagoga: při informaci o možné šikaně uvědomí pedagog ŠMP + školní poradenský tým

Postup ředitele školy:

- Přijme informaci o šikanování (od pedagoga, rodiče, žáka).
- Rozhodne se, zda škola zvládne řešení šikany vlastními silami nebo zda potřebuje pomoc zvenčí (PPP, SVP, Policie ČR).
- V případě prokazatelných jevů šikany jmenuje vyškoleného pracovníka (nejčastěji ŠMP) a další pedagogy, kteří se budou podílet na jejím vyšetřování dle jeho pokynů.
- Zajistí informování rodičů o vyšetřování šikany, které řídí.
- V případě potřeby zajistí zprostředkování odborné péče.
- V případě nutnosti doporučí rodičům dobrovolné umístění dítěte do pobytového oddělení SVP, případně doporučí realizovat dobrovolný diagnostický pobyt žáka v místně příslušném diagnostickém ústavu.
- V mimořádných případech podá návrh orgánu sociálně právní ochrany dítěte k zahájení práce s rodinou, případně k zahájení řízení o nařízení předběžného opatření či ústavní výchovy s následným umístěním v diagnostickém ústavu.
- Při podezření, že šikanování naplnilo podstatu trestného činu (provinění), oznámí tuto skutečnost Policii ČR.

Postup ŠMP a dalších pedagogů, šetřících šikanu

Řešení zárodečného stádia šikanování, *podezření na šikanu:*

- Najít kolegy (max. 3), kteří budou spolupracovat na šetření (pokud je ŠMP třídní učitel dané třídy, může spolupracovat, ale nesmí být hlavní vyšetřovatel) a konfrontovat s nimi svá pozorování

- Vyslechnout postupně více nezaújatých svědků, konfrontovat svědky mezi sebou. Navodit atmosféru podpory a povzbuzení, že jejich spolupráce nebude prozrazena a je zajištěna jejich bezpečnost

1) Rozhovor se svědky

- začít vyšetřování se „zdravým jádrem“, nikdy nezačínat agresory

Získat odpovědi na otázky:

- Kdo je obětí, popřípadě kolik je obětí?
- Co se stalo, co tomu předcházelo?
- Kdo je agresorem, kolik je agresorů? Kdo z nich je iniciátor, kdo aktivní účastník šikanování?
- **Co, kdy** (pravidelně o přestávkách, cestou ze školy, náhodně, jen při určitých okolnostech, při převlékání na TV, ...), **kde** (cestou do školy, v šatně, na WC) a **jak** způsobovali agresori obětem?
- Co dělali ti, kteří pouze přihlíželi?
- Co jsi dělal ty?
- Komu se co stalo?
- Jak dlouho šikana trvá?

2) Spojit se s rodiči případné oběti, konzultovat výskyt nepřímých znaků šikany. Poprosit je o pomoc.

3) Vyslechnout oběť (citlivě, diskrétně, zaručit bezpečí a důvěrnost informací, **nikdy neřešit problém před celou třídou**).

4) Zajistit ochranu oběti šikany.

5) Vyslechnout agresory, konfrontace mezi agresory.

Nikdy konfrontace obětí a agresorů.

Rozhovor s agresory

Agresor se po rozhovoru nesmí vrátit zpět do třídy!

a) *Zahřívací předkolo*: Sednout si proti agresorovi, sdělit obvinění, chtít vědět, co všechno dělal, upozornit na zapisování, potom mlčet!

b) *Monolog*: nerušit mu jeho prostor, dívat se do očí, nepovzbuzovat, jen si vše zapisovat, počkat, až domluví

c) *Dialog*: doplňující otázky – klást otázky tak, aby se zapletl do vlastních lží, stupňovat citové napětí, nabídnout polehčující okolnosti v případě přiznání, nechat si od něj podepsat zápis.

Celé zopakovat se všemi agresory. Každého po rozhovoru odvést do jiné místnosti.

d) *Konfrontace*: všem agresorům naráz oznámit, jak kdo z nich vypovídal

Vytipovat nejslabší článek, dovést je k přiznání či vzájemnému obviňování, zabránit domluvě pachatelů, zabránit zinscenování křivé výpovědi, dokončit vyšetřování tentýž den.

6) Individuálně pozvat rodiče agresorů. Seznámit je se situací, sdělit jim navrhovaná opatření

7) Individuálně pozvat rodiče obětí šikany. Seznámit je se situací, domluvit se na opatřeních.

8) Rozebrat situaci ve třídě (vynechat citlivé detaily), vysvětlit nebezpečí a důsledky šikany, oznámit potrestání viníků, třídu i nadále pozorně sledovat

9) Pokud se řeší situace pouze odchodem žáka do jiné školy, měl by odejít agresor, nikoli oběť.

Metoda usmíření

Provádí se především u počátečních stádiích šikany, a vykazuje-li agresor ochotu své chování změnit. Této metodě předchází rozhovor s informátory a oběťmi, nalezení vhodných svědků, rozhovory se svědky, rozhovor s obětí, rozhovor s agresory (není-li agresor ochoten ke změně, následuje metoda vnějšího nátlaku).

Společné setkání a hledání nápravy: hovořit se třídou v komunitním kruhu (1×/14 dní, max. 20 min.), omluva a usmíření agresora a oběti, předkládání návrhů pro nápravu.

Vhodné otázky: Co si myslíte, že není v téhle třídě v pořádku? Co byste mohli udělat, aby se to příště nestalo? Kdo si myslí, že by byl schopen XY bránit?

Sezení max. 4, při posledním položit otázku, jestli si myslí, že je problém vyřešen.

Metoda vnějšího nátlaku

U pokročilejších forem šikany.

1) Vytvořit výchovnou komisi: vyšetřovatel (vyškolený pracovník, nejčastěji ŠMP), TU, ředitel, nezávislý pozorovatel, popř. rodič (ne agresora ani oběti)

Před zasedáním komise nejednat s rodiči agresorů!

2) Sejit se předem a rozhodnout o možných trestech

3) Postupně vyslechnout agresory a nechat je čekat na rozhodnutí

4) Znovu si projít fakta a definitivně vybrat tresty, (trestat intenzivně, ale mít kam stupňovat).

5) Oznámit výsledek agresorům

6) Oznamit potrestání před celou třídou za přítomnosti celé komise. (Agresori si stoupnou u dveří a vyslechnou si trest). Bez obětí!

7) Komunitní kruh, první sezení bez obětí!

8) Pozvat rodiče agresorů a obětí. Ne najednou!

rodiče obětí: informovat, jak bylo zajištěno zdraví jejich dítěte a sdělit, jak byla agresori potrestáni

rodiče agresorů: informovat každého zvlášť, sdělit, jak byly potrestány jejich děti

Vše si nechat podepsat!

Řešení pokročilého stádia šikanování-náhlý výbuch násilí – učitel je svědkem šikany

1) Překonání šoku učitele, **jednat rázně, okamžitě.**

2) Zajištění bezpečí oběti. Odvést okamžitě ze třídy.

3) Zabránění domluvě agresorů na křivé výpovědi

4) Ihned se vrátit zpět do třídy nebo zajistit pedagogický dozor.

5) Domluvit se s dalšími učiteli na spolupráci při vyšetřování.

6) Pokračovat v pomoci a podpoře oběti, nepouštět oběť zpět do třídy.

7) Kontaktovat rodiče oběti. Při rozhovoru s nimi se vyvarovat slovu „šikana“, lépe „ubližovaný“, domluvit se na zajištění jeho bezpečnosti (nechat doma)

8) Nahlášení policii (v závažných případech)

9) Vyšetřování (obdobný postup)

10) Výchovná opatření:

- Důtka třídního učitele
- Důtka ředitele školy
- Zhoršená známka z chování
- Podmíněné vyloučení
- Doporučuje se stále pracovat s agresorem (jeho náhled na vlastní chování, motivy, rodinné zázemí). V případě potřeby mu zprostředkovat péči PPP, psychologa, ...

Prevence šikany

Učitelé vedou systematicky a důsledně žáky k osvojování zásad mezilidských vztahů, učí je respektovat identitu a individualitu jedince. Pomáhají rozvíjet pozitivní mezilidské vztahy a úctu k životu druhého člověka. Všichni učitelé by měli vnímat vztahy mezi žáky atmosféru v třídních kolektivech, kde působí, jako nedílnou součást své práce. Svým chováním se podílí na prevenci šikanování ve třídách, monitorují sociální klima ve třídě, neprodleně reagují na nevhodné chování mezi dětmi.

Školní metodická prevence spolupracuje s dalšími organizacemi a organizuje preventivní akce proti šikanování, rasové nesnášenlivosti a dalším typům RCH.

Další kroky naší školy v prevenci šikanování

Škola:

- seznámení pedagogů se systémem školy pro oznamování a vyšetřování šikanování, vedení evidence případů
- práce školního poradenského týmu (ředitel, ŠMP, VP, školní psycholog, speciální pedagog)
- ve školním řádu jasně stanovená pravidla chování včetně sankcí za jejich porušení
- účasti školního metodika prevence v akreditovaných kurzech k problematice šikanování
- spolupráce s obvodní metodickou prevence a PPP

Žáci:

- programy městské policie nebo policie ČR (šikana, kyberšikana atd.)
- využití TH a začlenění této problematiky do jejich obsahu
- začlenění této problematiky do vyučovacích hodin na 1. + 2. stupni (OV, Ch, ČaS atd.)
- prožitkové programy, bloková výuka, besedy
- sportovní soutěže
- mimoškolní zájmové organizace
- spolupráce s rodiči
- aktivní zapojení i nepedagogických pracovníků do prevence šikanování

zpracovala ŠMP PhDr. Kateřina Bartošová (2013/14)